

cét magasra tették. Ehhez méltót alkotni csak elmélyült, új ismereteket adó anyag-feltárással lehet, ahogyan a mezőberényi munkaközösség tette. A ráfordítás a mai és ezután felnövő nemzedékek helyismeretében, az egész környék közművelődésében, politikai életében és nem utolsósorban tudományos életünkben hoz majd gyümölcsöket. (Mezőberény Nagyközség Tanácsának Kiadása, 1973. Szerkesztette Szabó Ferenc.)

JUHÁSZ ANTAL

Bertha Bulcsu: Balatoni évtizedek

Magyar Tenger... Európa legnagyobb édesvízi tava... Az első szerelem emléke... A tavalyi balatoni nyaralás költségei... A füredi strandon ellopták a táskarádiómat... — Mindenki vagy volt már a Balaton mellett, vagy ezután szeretne rövidebb-hosszabb időt a tó partján eltölteni. Mindannyian valamilyen módon érdekelték vagyunk Balaton-ügyben. A tó nem hagy bennünket közömbösen. Múltja a mi sorsunk, jövője a mi jövőnk. Kérdezetlenül is véleményünk, kritikánk, elképzelésünk van a Balatonról.

Magam sem tudok elfogulatlanul szólni róla. Nekem szülőföldem a Balaton. Én még emlékszem arra az időre, amikor a balatoni hajók zászlólevonással tisztelegtek. Ha hajó jött szembe, egy matróz hátraszaladt a fedélzeten, és leeresztette, majd újra fölhúzta a hajó zászlaját. A szembejövő is. Üdvözölték egymást a vizenjárók. Szép szokás volt. Egy tenger nélküli ország hajóinak köszöntése és szerencsekívánata. Ma már nem eresztik le a zászlót a hajók a Balatonon, ha találkoznak. Megsűrűsödött a hajóforgalom. Nyáron, a füredi kikötőben naponta húsz hajó indul és érkezik. Ki győzné húzogatni-eregetni a hajók tatján a zászlót? Változik a világ a Balaton körül. Profanizálódik, uniformizálódik. Új szokások, új életstílus alakul ki a tó partján.

A Balatonról szóló irodalom sem hagy közömbösen. Rengeteget írtak már róla. Lóczy Lajos kezdeményezésére még a múlt század végén a Magyar Földrajzi Társaság páratlan tudományos vállalkozást indított el: harminckét kötetből álló könyvsorozatot jelentetett meg *A Balaton tudományos tanulmányozásának eredményei* címmel. Egyetlen tóról, egy tényérnyi vízfelületről és a környező világról harminckét kötetnyi írás! Az érdeklődésnek ezzel a fokával talán egyetlen tájegység sem dicsekedhet a világon. S a tudósok dolgozatai mellett gazdag bőséggel születtek és születnek a művészek, írók vallomásai. Eötvös Károlytól Illyés Gyuláig, Mészöly Gézától Egry Józsefig és tovább.

A Balatonról szóló könyvtárnyi tudományos és szépirodalmi mű után mi újat mondhat, aki arra vállalkozik, hogy könyvet ír a Balatonról? Eötvös Károly immár klasszikus műnek számító útirajza, vagy Illyés gyönyörű Balaton-könyve után érdemes az írónak ekkora fába vágni a fejszéjét? A tó lecsapolására a múlt század elején szőtt délibábos elképzelések nem valósultak meg. A tó vize bizonyára a jövőben sem fog elapadni. Amíg lesz Balaton, addig írni is fognak róla. A Balaton, úgy látszik, mint téma is kimeríthetetlen.

A Balaton-irodalom legújabb termése, Bertha Bulcsu Balaton-könyve nem tudományos értekezés, nem művészi fotók kísérszövege, nem esszé, nem bédeker, nem útirajz, és még egy sor „nem”. Bertha könyve a *Magyarország felfedezése* sorozatban látott napvilágot, s mindenekelőtt a jelent, a mai és a közelmúlt valóságát ábrázolja. Tárnya nem a Balaton, hanem a Balaton élete. A könyv nem egyszerűen a Balatonról szól; Bertha a Balaton életrajzát írta meg.

A könyv először a tájat mutatja be az évszakok változásában — de nem általánosságban, hanem egy nagyon is kézzelfogható, valóságos időponthoz, 1953—54 fordulójához kötve. Majd arra a kérdésre felel az író: „Kik laknak a Balaton partján?” — megint csak egy pontosan meghatározott időben: a háború utáni években, évtizedekben. „Az élet fórumainak” megjelenítése után legrészletesebben azt vizsgálja: „Miből élnek az emberek?” Az ipar, a mezőgazdaság, a szőlőművelés, a halászat, az idegenforgalom sajátosan balatoni kérdései kerülnek sorra: a helyi munkaalkalmak, foglalkozások, kereseti lehetőségek. Vizsgálódását nem köti szorosan a partvonalhoz; a Balatont mint egy nagyobb tájegység meghatározó-rendező elemét tárgyalja, s tekintete a mögöttes területekre is kiterjed. Az élet minden megnyilatkozásában leginkább az ember viselkedését kutatja, az életforma kérdései foglalkoztatják. Berthának a Balaton nem történelem, nem víz, nem kövek és nem épületek; mindenekelőtt embereket jelent a számára. A könyvben meggyőzően és érzékletesen bontakozik ki a folyamat, amelynek során a Balaton a susogó nádasok, a magányos horgászstégek, a vízparton delelő gulyák, a hullámokon táncoló papucsosónakok idilli világából a modern népvándorlás, az idegenforgalom, a sátorozás, a villaépítés, a könnyű élet egyik célpontjává vált. Bertha hamis nosztalgia nélkül, de nem titkolt kedvetlenséggel szemléli a folyamatot. Rossz kedvét megértjük; minden oka megvan rá.

S amit hiányként fölróhatnánk? Hogy az északi parttal aránytalanul többet foglalkozik, mint a délivel? Hogy a műemlékekről kevesebb szó esik, mint a téezsek és állami gazdaságok gyümölcsöseiről? Hogy az író nem tud mindig tárgyilagos és objektív lenni? Hogy gyakran elragadja az indulat? Bertha nem egy tájegység monográfiáját írta meg. A Balaton életrajzába a maga személyes életét is beleszötte. A *Balatoni évtizedek* nem útikönyv, hanem vallomás; nem tájrajz, hanem „önéletrajz”. Bertha a szőlőföldjéről beszél, amikor a Balatonról szól. Ez az ismeret mélységét és a szólás tónusát egyaránt meghatározza. Bertha egykor a Tapolca, Balatongyörök, Keszthely háromszögében élt, tanult, dolgozott és hajózott, itt volt vonaton bejáró diák, itt volt először szerelmes, itt dolgozott fuvarosok mellett, itt szegődött el a kikötőépítkezésekhez, itt járta a vizet bérelt vitorlással... Most is, hogy elkerült a tájról, utánajönnek az emlékek. Nem tud elszakadni a Balatontól: legalább a nyári heteket Szepezden tölti munkával, pihenéssel...

Bertha könyvét nemcsak tárgya teszi újszerűvé és különíti el az eddigi gazdag Balaton-irodalomtól, hanem a tárgy megközelítése, módszere is szokatlan. S mivel Bertha Bulcsú a *Magyarország felfedezése* szociográfiai sorozatba írta könyvét, mint a sorozat és a műfaj egyik új termése is figyelmet érdemel: a tárgyilagosságra törekvő, általánosításokat kereső, esszé jellegű társadalomrajz helyett inkább a személyes motívumokkal átszőtt, szépírói megformálású szociográfival tart rokonságot, a szociográfiai irodalomnak azzal az ágával, amelynek immár klasszikussá vált mintája Illyés könyve, a *Puszták népe*.

Két rétege van a könyvnek. Az egyik réteg a múlt, az emlékek rétege, a másik a jelen, a ma. Az író emlékezete egészen a második világháborúig, gyerekkoráig visszanyúlik. Megelevenednek a háborús szorongások, az ötvenes évek első felének fojtott évei. Bertha nem esik abba az illúzióba, amin — Heisenberg megfogalmazása szerint — a klasszikus fizika nyugodott: „... hogy a világot vagy legalább a világ egy részét leírhatjuk anélkül, hogy saját magunkról beszéljünk.” Bertha vállalja a szubjektív elem jelenlétét. Már a kérdésfeltevésében benne van a személyes elem, a vizsgálatban, a megfigyelésben is dominál, és a leírás sem nélkülözi a közvetlenséget, az általa megélt élmények elmondását. Néhány esztendeje ismét Tapolcán járt... „Eszembe jutott egy tojásgránát...” — írja, s az emlék hatására, mint egy hívó szóra megelevenedik a múlt. Képzete meglódul, s egy-egy emlékrészlet oly erővel támad föl benne, hogy a történet szinte novellává kerekedik. A *Balatoni évtizedek* egyik rétegeként tehát egy rejtett önéletrajz húzódik meg. Az emlékezés szuggesztív erővel kelti életre a múltat, s helyenként a téma, a Balaton szinte csak ürügynek látszik, hogy az író önmagáról, emlékeiről valljon. A könyv ezáltal Bertha szépírói művészetének megértéséhez is forrásul szolgál: nem egy novellájának, regé-

nyének (*Elveszejtett bakák tánca, Tűzgömbök*) életrajzi indítékával, személyes élménytartalmával itt ismerkedhetünk meg; illetve az itt elmondott emlékek kerültek át szépprózai írásaiba.

A könyv másik rétege a jelen képe. Bertha éles szemmel figyel a természet változását és a Balaton körüli emberi viszonylatok, társas kapcsolatok alakulását. A Balaton napjainkban egy állandóan növvő-hízó problémagubanccá vált, a helyben lakó nem kisszámú népesség és a tó partján évente megforduló hárommillió nyaraló közös gondjává. A bajoknak sokféle megnyilatkozása és számtalan forrása van. A Balaton körül az újkori rablógazdálkodás nyomai látszanak... A Balaton a természet és a pénz világának valami furcsa keverékévé vált... A Balaton ma a külföldieké és az úttörőké, a fiataloké... Hol vannak a javakorbeliek, a dolgozók, a negyven-ötven éves munkások?... A rossz ellátás miatt a nyár üdülés és nyaralás címén embertelen körülményeket zúdítt az emberek nyakába... A különféle intézmények évente megbeszélik az évad elején a tennivalókat, majd októberben értékelik a hiányosságokat, aztán minden marad a régiben... Színvonalkülönbség van az északi és a déli part között, Füred és Siófok között, de még az azonos parton is: Füred és Keszthely között... Minél messzebb áll meg Budapesttől a vonat, annál kisebb a beruházás, annál igénytelenebb az ellátás... A fejlesztési tervek állandóan változnak... Az erdészet olcsó faházakat árul és reklámoz, a tanács viszont hatósági segédlettel lebontatja őket... Sajnos, csak utólag vagyunk okosak. Megelőzés helyett toldozással-foltozással próbáljuk a bajokat gyógyítani... A Balaton nem tenger, vize nem sós, hanem sekély, édesvízi tó: korlátozott, hogy mennyi szennyet tud elemészteni... A környezettel, a levegővel, a vízzel kapcsolatos aggodalmakra hallható válasz — másutt, külföldön, nyugaton még rosszabb a helyzet — nem nyugtat meg... Tudjuk, a bajok egyik forrása, hogy a tó partján periodikusan hullámszik az élet: itt más igényeket támaszt a tél, mint a nyár, mást akarnak az emberek esős és jó időben. A kereskedelmi hálózat, a művelődési programok mégse ehhez alkalmazkodnak... Talán a tövidék közös igazgatás alá vonása, egy új Balaton megye segítene? Nem tudom...

A könyv két rétege hangban is különbözik egymástól. Az emlékezés főleg a hangulati elemeket ragadja meg, az érzékletes leírások léggépet teremtenek. Az író a gyerekkor szemével látja és láttatja a múltat. Összemosódnak, majd a képzelet munkája nyomán új rendbe sorakoznak az emlékek. Ahogy Bertha például a balatoni évszakok változását leírja, vagy ahogy Tapolca háború alatti életét megeleveníti, Krúdy legjobb ízeit juttatja az olvasó eszébe. Ami volt, eltűnt. Csak a képzelet tudja a múltat megeleveníteni. Ami volt, vissza nem hozható. Csak a nosztalgia marad a nyomában...

„Ez egy másik Balaton, ez egy másik táj” — mondja a jelenről a tájra visszatérő író. A múltból a nosztalgikus emlékezés hangján szól, a képzelet érzékletes nyelven beszél, a jelenről sok-sok iróniával. S mivel itt az életnek olyan megnyilatkozásairól is be kell számolnia, amelyekről nincs közvetlenül személyes élménye, gyakran a tanácsi vezetők, hivatalnokok nyilatkozataira támaszkodik. Természetes, hogy az emlékek szuggesztívebb, átvilágító erővel hatnak, mint a tanácselnökök és -titkárok számadatai. A múlt, a gyerekkori emlékek megelevenítése szintiszta epika; a jelen gyakran csak interjúkból, nyilatkozatokból kirajzolódó kép.

A *Balatoni évtizedek*ben — a szó legnemesebb értelmében — elsősorban kitűnő olvasmányt kapunk. Aki nem fölösleges „elvárásokkal” közeledik a műhöz, aki nem egyéb szociográfiai írásokból levont következtetéseket, műfaji „szabályokat” kér számon a könyvön, hanem elfogadja olyanakként, amilyen, egyszerűnek és egyedi alkotásnak, az élvezni fogja Bertha Bulcsu könyvét. A *Balatoni évtizedek* újabb érv a szépírói megközelítésű társadalomrajz mellett abban a vitában, amelyet az irodalmi szociográfia létének és jogosultságának elismertetéséért újból és újból meg kell vívni. (*Szépirodalmi*, 1973.)

TÜSKÉS TIBOR